

DOĞU AKDENİZ'DEKİ ENERJİ VE ÇEVRE İKİLEMİNDE STRATEJİK
KÜLTÜRÜN ROLÜ

Güngör Şahin¹

Sevgi Yılmaz²

Received Date (Başvuru Tarihi): 19/05/2021

Accepted Date (Kabul Tarihi): 06/06/2021

Published Date (Yayın Tarihi): 20/06/2021

ÖZ

Anahtar Kelimeler

Stratejik Kültür,
İklim Değişikliği,
Doğu Akdeniz,
Enerji,
Çevre Güvenliği.

Uluslararası ilişkilerin temel konularından biri olan güvenlik çalışmalarının devlet merkezli bakışı zamanla yerini kültür, toplum, insan ve çevrenin de ele alındığı inşacı yaklaşımlara bırakmıştır. Bu makalede, Doğu Akdeniz'deki devletlerin birbirleriyle olan tarihsel geçmişleri kapsamında şekillenen politikaları incelenirken, devletlerin bölgeye neden enerji açısından baktıkları, iklim değişikliğini göz ardı ederek neden bütünsel ve sürdürülebilir bir koruma programı oluşturmadıkları ve tüm bunların stratejik kültürle olan bağı tartışılmaktadır. Çalışma daha önce Doğu Akdeniz havzasının stratejik kültür kuramı ile ele alınmamış olması ve ulusların kültürel kodlarının Doğu Akdeniz havzasının politikalarına etkilerinin incelenmemesi sebebiyle önem arz etmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, literatür kapsamında kuramsal çerçeve tartışılmış, bölgenin jeopolitik önemini vurgulamak adına enerji meselesi incelenmiş, son olarak göz ardı edilmiş olan iklim değişikliği sebepli su sıkıntısı üzerinde durulmuştur. Makalede, Doğu Akdeniz'in geleceğinin kültürel kodlarla hareket eden liderlerin politikaları kapsamında şekillendiği, bu nedenle sürdürülebilir ve kalkınmacı bir iklim politikası yerine çıkar amaçlı enerji politikalarına yönelik adımların atılacağı sonucuna ulaşılmıştır.

THE ROLE OF STRATEGIC CULTURE ON THE ENERGY AND ENVIRONMENT
DILEMMA IN EASTERN MEDITERRANEAN

ABSTRACT

Keywords

Strategic Culture,
Climate Change,
Eastern Mediterranean,
Energy,
Environmental Security.

The state-centered view of security studies, which is one of the fundamental issues of international relations, has gradually been replaced by constructivist approaches in which culture, society, people and the environment are also discussed. In this article, while examining the policies of the states in the Eastern Mediterranean within the context of their historical past, it is discussed why the states look at the region in terms of energy, why they do not create a holistic and sustainable conservation program by ignoring climate change, and their connection with strategic culture. The study is important because the Eastern Mediterranean basin has not been handled with the strategic cultural theory before and the effects of the cultural codes of nations on the politics of the Eastern Mediterranean basin have not been examined. The qualitative research method was used in the study, the theoretical framework was discussed within the scope of the literature, the energy issue was examined in order to emphasize the geopolitical importance of the region, and finally, water shortage due to the ignored climate change was emphasized. In the article, it was concluded that the future of the Eastern Mediterranean is shaped within the scope of the policies of leaders who act with cultural codes, and therefore, steps will be taken towards profit-oriented energy policies instead of a sustainable and developmental climate policy.

Citation: Şahin G. & Yılmaz S. (2021), Doğu Akdeniz'deki Enerji ve Çevre İkileminde Stratejik Kültürün Rolü, ARHUSS, (2021), 4(1): 56-78.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, gsahin@msu.edu.tr, gungor_sahin@yahoo.com

² Milli Savunma Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, yilmazsevgi@gmail.com

“Dış politika yapıcısının zihni Tabula Rasa değildir.”

Valerie M. Hudson

1. GİRİŞ

Doğu Akdeniz diğer tüm enerji barındıran bölgelerde olduğu gibi onlara benzer ancak kendine has sorunları da bulunan, uluslararası ilişkiler alanını diplomasi, askeri, siyasi ve ekonomik açılardan meşgul eden bir jeopolitikte bulunmaktadır. Çeşitli güvenlik ikilemleri ve ikili/çoklu ilişkileri kapsayan bu bölge çeşitli teorilerle açıklanılmaya çalışılmaktadır.

Stratejik kültür, Synder'in Sovyetler Birliği'nin güvenlik yaklaşımının kendine has tarihsel ve kültürel nitelikler taşıdığını söylemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nden bu yönüyle farklı olduğunu vurgulamış olmasıyla beraber ortaya çıkmıştır. Stratejik kültür kavramına göre karar alıcılar ve devletler direkt olarak sadece rasyonel şekilde düşünüp tutum sergilemezler. Onların tutumlarında geçmişin getirdiği kodlar, alışkanlıklar, fikirler vardır ve tüm bunların oluşturduğu bir stratejiyle aksiyon alırlar. Devletlerin geçmiş yaşanmışlıkları ya da jeopolitik konumları gibi etkenlerden kaynaklanan inanışlar, tutumlar ya da algılar onların güvenlik politikalarını oluşturur. Bu kavram rasyonel karar alıcıyı tamamen yok saymaz ancak sınırlı rasyonellik kapsamında yeniden değerlendirir. Çalışmanın konusunun teorik çerçevesini oluşturan stratejik kültür kavramının net olarak kodlanmadığına ve tam bir tanımı olmadığına dikkat çekilmelidir. Ancak en yalın şekliyle karar alıcının güç kullanma tercihi ile doğrudan ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bundan yola çıkarak stratejik kültür üzerinden belirli olayları analiz etmeye çalışan araştırmacının karar alıcıların, verili durumlar karşısında gücünü nasıl kullanacağını ve ne şekilde politika yürüteceğini araştırması gerekmektedir. Stratejik kültür inançlar, değerler ve sembollerle şekillendiğinden araştırmalar için o ülkenin özgün tarihsel mirasının bir fonksiyonunu da sunar. Bilimsel araştırmalar evrensel genellemelere ulaşmaya çalışsalar da, çalışmalarını buldukları çevrenin farklı boyutlarından bağımsız olarak düşünülemez.

Uluslararası ilişkiler alanında belirli bölgelerin zaman zaman önemlerinin arttığını veya önem kayb ettiklerini görmek mümkündür. Aktörlerin ve devletlerin siyasal ajandalarına girebilmek için bahse konu olan çıkar alanlarının yüksek kar potansiyeli ve stratejik önem kazandırması gerekmektedir ki bunlardan en önemlisi enerji ihtiyacı konusudur. Bu çalışmanın konusu da Doğu Akdeniz araştırmalarının enerji ve güç odaklı analizlere olan yatkınlığını açıklamak ve bu durumun eleştirisini sunmaktır. Bundan

dolayı alanı ele alırken sadece rasyonel aktör ve davranış biçimi kullanımıyla sınırlı kalmadan, onun çevresinde bulunan aktörlerin birbirleriyle olan geçmiş etkileşimlerini ve buna bağlı olarak oluşturdukları kültür ve güvenlik algılarını göz önünde bulundurmamak gerekir aksi halde Orta Doğu, İran, Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) gibi oyuncuları bünyesinde barındıran bu tarz bir jeopolitik yorumlanırken çıkarımlar hatalı veya yüzeysel kalabilir.

Makalenin genel çerçevesini iklim değişikliği ve küresel ısınma tehditlerinin neden güvenlikleştirme kapsamında devletlerin yeterince ilgisini çekmediği, bu bağlamda neden bütüncül politika güdemeyip iş birliği yapamadıkları ve politikaların belirlenmesinde toplum kültürünün rolü oluşturmaktadır. Çalışmayı özel bir çerçeveye oturtmak ve uluslararası ilişkilerin konuları arasında boğulmamak adına bölge olarak Doğu Akdeniz ve kuram olarak stratejik kültür seçilmiştir. Araştırmada ülkelerin Doğu Akdeniz bölgesinde yürüttüğü politikalarda ve faaliyetlerde stratejik kültürün bir etkisinin olup olmadığı, coğrafyanın enerji potansiyeli göz önüne alındığında uzun vadede bütünsel ve sürdürülebilir bir çevre politikasının oluşup oluşmayacağı ve suların buharlaşma oranının oldukça yüksek olduğu bu yerde çevresel güvenliğin tehdit kaynağı “insanlık” olmasına rağmen, bu konunun neden göz ardı edildiği sorularına cevap aranmaktadır. Sorulara yanıt olarak aranan cevaplarda çalışmanın hipotezi şu minvalde somutlaşmaktadır: Avrupa Birliği (AB) ve bazı diğer devletlerin geçmişinde küresel ısınmanın ciddi sonuçlarına dair bir kültürel ve tarihsel deneyim yaşanmadığından, politikaları daha ziyade zihinlerinde acı, zorluk ve hüznlerinin bulunduğu savaş zamanlarına göre şekillenir ve bu yönde aksiyon alma eğiliminde olurlar, özellikle Doğu Akdeniz gibi birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış bir bölgede bu durum daha görünür olmaktadır. Küresel ısınmaya karşı onun getirdiği felaketlerle alakalı olarak modern insan hafızasının ve haliyle ortak stratejik kültürünün henüz oluşmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca güvenlikleştirme konusuna baktığımızda devletlerin bir politikayı beka sorunu haline getirirken üzerinde durmak zorunda oldukları bir mesele de halklarının bu konuda ikna olmasıdır ancak aynı şekilde birey bazında da küresel ısınmaya karşı ciddi bir tarihsel tehdit hafızası olmadığından bu durum da devlet politikalarının yönünü özellikle enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerde çıkar amaçlı ve “diğerlerine” karşı taraflı hareket etmeye çevirmektedir. Tüm bunlarla beraber, bölgeye yönelik araştırmalar da çoğunlukla ve doğal olarak aynı çerçevede ilerlemektedir.

Aynı kavram farklı disiplinlerde farklı anlaşılacağından kuramsal ve kavramsal çerçeve bölümü önem arz etmektedir. Bu bölümde çalışmanın ana hatlarını oluşturan güvenlik, kültür ve iklim değişikliği gibi terimlerin kısa tanımı yapılmış, teorik çerçeveyi oluşturan stratejik kültür kavramının literatürdeki yeri ele alınmıştır.

Makalede Doğu Akdeniz'in coğrafi özellikleri ve enerji potansiyelinden bahsedilmiş olup sayısal veriler ve yapılan araştırmalarla bölgenin önemi ortaya konmuştur. Daha sonra Doğu Akdeniz coğrafyasında bulunan ülkelerin tarihsel bağları ele alınmış ve birbirleriyle olan geçmiş etkileşimlerinin bugünün politikalarına yansımaları incelenmiştir. Bugünün siyaseti ele alınırken, uzun ve karmaşık gündem haberleri yerine, bölgedeki tarafların akılda yer etmesi adına belli başlı faaliyetler ele alınmıştır. Enerji ve güvenlik anlamında ele alınan konu, son kısımda iklim değişikliği ve su sıkıntısı bağlamında araştırılmış, Doğu Akdeniz'i bekleyen olası tehlikelerden söz edilmiştir. Sonuç kısmında ise tüm bulgular derlenmiş, araştırma soruları cevaplanmış ve bir bütün halinde sunulmuştur.

Stratejik kültür kavramı, güvenlik çalışmalarındaki görece yeniliğinden ve çalışmalarının azlığından ötürü teste tabi olacak yeni ve çeşitli hipotezler sunma potansiyelindedir. Colin S. Gray, stratejik kültür konusunda yapılacak çalışmaların nadir olmasından dolayı büyük yankı oluşturacaklarını söylemiştir. Bu kuramın henüz Doğu Akdeniz nezdinde ele alınmamış olmasından kaynaklı literatürde ve hipotezlerde boşluk olabileceği, teorinin anlamının genişleyebileceği ve çalışmanın bölgedeki ve hatta başka bölgelerdeki çalışmalar için emsal niteliği taşıyabileceği, uluslararası bir analiz ortaya koyup koyamayacağı düşünülmüştür. Ancak kültürün "sui generis" olma özelliğinden ötürü son çıkarımın olabilmemesi zor görünmektedir. Çalışmanın bir diğer özelliği ve önemi, onun Doğu Akdeniz'i sadece bir enerji sahası şeklinde değil, geçmişin gölgesinin günümüze taşındığı alan olarak görmesi ve küresel ısınmayı bu bölge üzerinden incelerken tek tek ulusların kültürel hafızasının ortak yönünün, topyekün olarak insanlığın kültürel hafızasında iklim değişikliği tehdidinin bulunmaması olduğu ve haliyle küresel ısınmanın artışında ve bölge politikalarının yapımında bu durumun da rol oynadığının fikrinin ortaya atılmasıdır.

Çalışmayı oluşturan kişinin uzmanlık alanı tarih olmadığından tarihi konulara yüzeysel olarak değinilmesi durumu ve enerji-iklim konusundaki sayısal verilerin analizlerinin yine uzmanlık gerektirmesi sebebiyle derinlikli olarak yapılamaması bu araştırmanın kısıtlılıklarını oluşturduğundan her iki yönün geliştirilip siyasa oluşturan

devlet yöneticilerinin hem sürdürülebilir çevre hem enerji, güvenlik ve çıkar konularını birleştirebildikleri bir diplomasi ajandası hazırlamalarına yardımcı olunabilir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sosyal realiteyi anlamaya ve yorumlamaya dayalı olan bu yöntemde var olan sorular, çalışmaya rehberlik ederken aynı zamanda onu analiz etmeye yöneliktir. Literatür taraması yöntemiyle konuyla alakalı yerli/yabancı dergi, makale, tez yazıları; kitaplar ve haberler gibi ikincil kaynaklar ele alınmış, tarihsel yöntem yardımıyla savunulan teze dayanak oluşturabilecek kırılma noktaları belirtilmiştir.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Literatür taramasının ele alındığı teorik çerçeve bölümü “açıklamalı bibliyografya” demek değildir. Literatür taramasında amaç çalışmaya konu olan sorulara, daraltılmış konuya ve bulgulara destek niteliğindeki argümanların sistemik olarak bir araya getirilmesi ve bu sayede literatürdeki açığın veya eksikliğin fark edilmesinin sağlanmasıdır. Açıklamalı bibliyografyadaki gibi birbirinden bağımsız ve farklı yerlere eğilen kaynaklar kullanılmaz. Ele alınan konuya uygun şekilde, onunla bağlantılı kaynaklara yer verilir. Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde stratejik kültürün ilk nesli olan savaş tarzlarına yönelik incelenmeden ve kuramın başka konularda ele aldığı kendi içindeki tartışmalardan ziyade, günümüz uluslararası ilişkilerindeki davranışları açıklamada nasıl kullanılabilceğine yönelik cevaplar sunan araştırmalar tartışılmıştır.

Öncelikle makalenin genelinde bulunan “kültür” ve “güvenlik” kavramlarının tanımlarını hap şeklinde vermekte yarar vardır, ayrıntılı anlamları literatür taramasındaki kuram anlatımının içinde ve makalenin genelinde yer almaktadır. Türk Dil Kurumu’na (TDK) göre kültür: sosyal ve tarihsel süreç kapsamında oluşturulan tüm maddi ve manevi değerler ve bu değerleri yaratmada, gelecek nesillere aktarmada kullanılan, kişilerin sosyal ve doğal çevresine hakimiyetinin ölçüsünü gösteren araçların tümüdür (Türk Dil Kurumu [TDK], 2021). Güvenlik kavramı ise en yalın haliyle toplum ve insan yaşamında yasal normların aksaklığa uğramadan devam ettirilmesi, korku ve tehdit durumu olmadan yaşayabilme, emniyet şeklinde tanımlanmıştır. (Türk Dil Kurumu [TDK], 2021).

Araştırmanın ana alanlarından birisi olan iklim değişikliği kavramının tam olarak ne ifade ettiğini de açıklamak gerekmektedir. Sera gazı ve karbon salınımı ile beraber özellikle insan kaynaklı değişimlerin yol açtığı sonuçlardan ötürü Ozon tabakasının

delinmesi süreciyle başlayan dönem sıcaklıkların artmasıyla devam etmektedir. İklim değişikliği 1970'li ve 1980'li yılların sonuna doğru çağdaş güvenlik kuramları içinde yer alan ve özellikle Çernobil felaketi, Brezilya'da tropik yağmur ormanlarının tahrip edilmesi ve 88 senesinde etkili olan aşırı sıcaklıklarla beraber ön plana çıkmıştır. 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'ndan bu yana pek çok ulusal, bölgesel ve uluslararası antlaşmalar ve konferanslara rağmen iklim değişikliğinin yarattığı tehditler gitgide büyümektedir (Şahin ve Oğultürk, 2020: 210-211).

Ulusal güvenlik politikalarının analiz edilmesi kapsamında kültürün, ülkelerin tutum ve stratejilerinde etkili olduğu görülmüş ve özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bu çalışmalara ağırlık verilmiştir (Şahin ve Oğultürk, 2020: 60). Bu bağlamda kültür; birey, topluluk ve devlet davranışlarını şekillendiren bir kavram olarak incelenmiştir. Kültürü bu minvalde ele alan araştırmacılar, onun karar alıcıların genel stratejilerini belirlediğini ve devletin kimliğinin oluşum aşamasında sadece iç politikanın etkili olmadığını savunmaktadırlar (Şahin ve Oğultürk, 2020: 60-61). Tarihi, siyaseti ve coğrafyayı içine alan bu kavram pratik ile birleşerek devletlerin orta ve uzun vadede yönelimlerini belirlemekte ve bir stratejik kültür oluşturmaktadır (Şahin ve Oğultürk, 2020: 62). Maddi kuvvetlerin yanında düşünce ve fikir gibi unsurlarla ilişkili olan stratejik kültür, uluslararası sorunların çözümünde de kendisini etkili bir şekilde hissettirmektedir.

Uluslararası İlişkiler çalışmalarının alt bölümlerinden biri olan Güvenlik Stratejileri konuları araştırılırken dış politikada söz sahibi olan aktörlerin tutum, davranışları ve müdahale şekillerini, sebep ve sonuç ilişkileri yoluyla incelenmeye çalışılmaktadır. Bir nevi yöneticinin karar alma biçimi karakterize etmektir (Körpe, 2012: 147). Stratejik kültürün birinci nesil çalışmalarında yalnızca ülkelerin savaş biçimlerinin farklılaşması üzerinde araştırma yapıldığı görülmektedir bir başka deyişle var olan bir siyasi elitin, verili durumlarda elinde bulundurduğu gücü ne şekilde kullanacağına dair düşüncelere odaklanılmaktadır. Buradaki "verili durumlar ve verili aktör" kavramları inşacı bakış açısına ait olup, stratejik kültürün bu bağlamda açıklanabileceğine örnektir. Çünkü bu yaklaşım kültürü verili biçimde varsaymakta ve bu verili kültür üzerinden politik düzlemdeki araştırmalarını yapmaktadır öte yandan devletlerin güvenlik kültürlerinin psikolojik ve sosyolojik unsurlarla da inşa edilebileceğini savunan görüşleri bünyesinde barındırmaktadır (Birdişli ve Başurgan, 2017: 59). Toplumun meydana getiren kişilerin ve toplumun kendisinin güvenlik hususunda dünyayı anlamak adına sahip olduğu değer, algı

ve normları ifade eden “güvenlik kültürü”yle de bağdaşmaktadır. Stratejik kültüre göre devletlerin politikalarının öngörülebilmesi ve rasyonel olmayan davranışlarının anlaşılabilmesi, karmaşık olayların analizinde yol gösterici olacaktır (Birdişli, Başurğan, 2017: 150).

Umberto Eco, savaşmak için kültür gereklidir derken savaşların, kültürün katkılarının küçümsemediği savaşlar ve kültür düşünülmeden cahilliğin zarar verdiği savaşlar şeklinde incelenmesinin ilginç olacağını söylemiştir. Buna örnek olarak da George W. Bush’un Irak’ta saldırı başlatılır başlatılmaz halkın ve ordunun onunla iş birliği yapacağından, kentin tümüyle diktatöre karşı ayaklanacağından emin olmasını ancak savaşın çok uzun sürmesi ve maliyetinin fazlalığını göstermiştir (Eco, 2012: 222). Eco aynı zamanda “Yengeç Adımlarıyla” kitabında Soğuk Savaş sonrasında yeni bin yıla dair var olan kaygıların içinde bulunan bu dönemde pek çok yengeç yürüyüşü olduğunu yani tarihin artık yengeç adımları (Crabe Backwards) (Umberto Eco’nun “crab” (yengeç) ve “backwards” (geriye) sözcüklerinden türettiği bir tanımlama. Bknz: Eco, 2012: 12) şeklinde geriye doğru ilerlediğini savunmaktadır.

İlk defa Jack Synder’in RAND Cooperation adlı düşünce kuruluşunda kaleme aldığı *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations* makalesinde stratejik kültür kavramı kullanılmıştır. Soğuk Savaş zamanında siyaset bilimciler nükleer silahlanma yarışı bağlamında SSCB’nin karar verme davranışlarını çözümlemeye ve bunu modellemeye çalışmışlardır. Synder ve diğer kültür kuramcıları Realist teorinin bakış açısındaki oyun teorileri ve “rasyonel karar alıcı” düşüncesini reddetmemekle beraber ciddi biçimde eleştirmişlerdir. Onlara göre karar alma mekanizmasını elinde bulunduran kişiler direkt olarak mantıkla hareket etmezler; benliklerine, karakterlerine ve fikirlerine yerleşmiş olan kültürel kodları onların karar alma süreçlerinde etkili rol oynamaktadır. Ancak Realist kuramcılar kültürü ölçüm dışı bırakmıştır. Tukidides ve Sun Tzu’nun öğretilerinde yer alan “kültürel savaş tarzı” da stratejik kültürle ilişkili olarak görülmektedir (Johnson Babgy, Tukidides’in Pelopones Muharebeleri’nde devletler arasında olan kültürel ve politik ayrımlara vurgu yapar (Babgy, 1994: 131-153). “Kendisini ve düşmanını bilen için muharebenin hiçbirinde yenilgi gelmez. Kendisini tanıyan lakin düşmanını tanımayan için zafer kadar yenilgi de mümkündür. Kendisini ve düşmanını bilmeyen için ise her türlü harpte mağlubiyet mutlak.” (Körpe, 2012: 151).

Rashed Uz Zaman’a göre modern savaşlarda kültürün önemli yadsınamaz. Harp durumunun kültürel biçimde de anlaşılabilmesinin ihtiyacını ABD’nin Vietnam Savaşı’yla

alakalı olan rapor, istatistik veya verilerde tarihsel sürecin kalitatif tarafını göz ardı etmesiyle somutlaştırmaktadır (Zaman, 2009: 69).

Daha önce de bahsedildiği gibi stratejik kültür rasyonel aktör kavramını tamamen yok saymaz ancak bu rasyonelliğin de kültürel bir anlayışla ele alınması gerekliliğini vurgular (Johnson, 2006: 9). Bu kuramcıların çalışmalarının merkezinde stratejinin ortaya çıktığı bir jeopolitik/çevre vardır ve bu muhit karar alıcıların davranışlarında doğrudan etkiye sahiptir (Longhurst, 1989: 4-14). Bu çalışma alanının içinde yerel veya ulusal politik süreçlerin dış politikadaki yansımalarıyla uğraşan uluslararası ilişkiler araştırmacıları da bulunmaktadır.

“Popüler kültür” kavramını 1960’larda ortaya koyan ve bunu bir toplumun politik düzene ilişkin değerler ve inançlar kümesi şeklinde açıklayan Gabriel Almond ve Sidney Verba’dır. Bu yazarlar kültür ve davranış arasındaki ilişkiyi çalışan antropolog ve sosyologları bir araya toplamıştır (Zaman, 2009: 70).

Harp ve güvenlik stratejileri kapsamında kültür etkisi ilk kez Colin S. Gray tarafından sorunsallaştırılmıştır. 1971’de *Foreign Policy* dergisinde nükleer silahların ülkelerin gücüne olan etkisinde rasyonel tercih modellemelerini eleştirmiştir. Sınırlı savaş, nükleer caydırıcılık, kesin mahvolma, ikinci saldırı gibi kavramları araştırıp, başka milletlerin de bu kavramları Amerikalılarla aynı biçimde algılayıp algılamadıklarını analiz etmeye çalışmıştır. Araştırmalarının sonucunda Amerikan tarzı caydırıcılığı nükleer silahlanma yarışındaki tüm aktörlere aynı şekilde uygularsa, yerel bağlamlar ele alınmadığı takdirde hatalı sonuçlara ulaşılabileceğini ortaya koymuştur (Gray, 1971: 126).

Gray’in “yerel bağlamlar” düşüncesi farklı yazarlarca da kullanılmaya başlamıştır. Adda B. Bozeman, küresel çatışmalarda yalnızca ekonomik az gelişmişliğe vurgu yapılmasını eleştirmiş, yerel yaygın değerlerin, zihinsel yapıların, sembollerin ve geleneklerin gözlenmesi gerekliliğini savunmuştur (Bozeman, 1960).

Jack Synder stratejik kültürü “milli strateji aktörlerince taklit veya öğrenme vasıtasıyla ortaya çıkan düşüncelerin, şartlara bağlı duygusal tepkilerin ve alışlagelmiş davranış şekillerinin bir toplamı” olarak açıklar (Synder, 1977: 8). SSCB karar biçiminin rasyonel seçim kuramıyla örtüşmediğini dolayısıyla bu ülkenin kendine özel tarihinin, stratejik inanç karışımının ve siyasi kurumlarının bir potada eridiği bir stratejik yönelim ürettiğini dile getirir ve ABD’nin taktik nükleer silah kullanmaya SSCB’den daha meyilli olduğunu vurgular (Synder, 1977: 38).

Kültürün araştırmalarda bozucu etki yapabileceğine değinen Ken Booth, bu kavramını Von Clausewitz'in "savaş sisi" kavramına benzetir. *Strateji ve Kültür Taassubu* çalışmasında kültürel çarpıtmalara vurgu yaparak dünyamızın gerçekliğinin, onu anlama davranışımızla bağlı olduğunu söyler. Araştırmacı kendisini kültürel koşullanmasından tamamen soyutlayamaz ancak bunu bir fırsata çevirerek kültürel görelilikle olayları açıklayabilir (Booth, 1979: 9-10).

Stuart Poore "birleştirilmiş kültür" tanımında stratejik kültürü bir milletin öğrenme veya taklit vasıtasıyla elde ettiği algısal gözlükler, değerler, kurallar ve kimlik olarak ele alır ve bunların etkileşiminin bir sonucu olduğunu söyler. Değişkenler diğer toplumlarla olan ilişkileri şekillendirir ve güvenlik amaçlarına erişmede uygun yöntemleri belirler (Poore, 2003: 279-284).

Jeannie Johnson, stratejik kültürün ana değişkenlerini kimlik, kurallar, değerler ve algısal lensler olarak sıralar. "Kimlik" kavramını ise tek başına ele alarak onun bir milletin karakterine göre bölgesel ve uluslararası alandaki rolüyle ilgili kendini görme şekli ve kaçınılmaz kaderine olan inancı şeklinde tanımlanabileceğini söyler. "Algısal lens" ise bir ulusun diğerlerine bakış şeklini oluşturan inanç ve tecrübeler birikimidir. Stratejik kültürün ana değişkenleri eğitim, demografik yapı, din, teknolojiye erişim, coğrafya gibi pek çok etmenden etkilenmektedirler (Johnson, 2008: 11).

Synder stratejik kültür teriminin kapsamının çok da geniş olmadığını ve kendisinin anlatmak istediğinin şu olduğunu eklemiştir: Stratejik kültürün kendisini meydana getiren koşulların değişmesine rağmen nasıl sürekliliğini koruyabildiğini, sosyal regülasyonları meşrulaştıran stratejik kavramlar vasıtasıyla ele almak. Ek olarak stratejik kültürün ona yol açan sosyal kazançlardan ayrı biçimde kendine hayat verdiğinde başarılı olabileceğini böylece genel olarak diğer her şey başarısız olduğunda ele alınması gerektiğini söyler (Synder, 1984). Synder bu açıklamalarıyla kendisini stratejik kültür kavramından uzaklaştırmak isterken Ken Booth kuramı daha da derinleştirerek stratejik kültür çalışmanın gerekliliğine dair maddeler yayınlar. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: stratejik kültür rasyonel olmayan ülke davranışlarını açıklamaya yardımcı olur, kültür taassubundan kurtulmak için bir yoldur, devletlerin iç politikalarını dış politikalarından ayırmada fren görevini üstlenir, tarihten faydalanarak düşman ülkelerin motivasyonlarını, davranış şekillerini daha iyi anlamaya yardımcı olur. Booth aynı zamanda strateji kapsamında inşa edilmiş olan bir evrende yaşadığımızı savunur. Bu sebeple stratejik gerçeklikler kültürel olarak inşa edilirler (Booth, 1979: 124-126).

Colin S. Gray'e göre stratejik olsun ya da olmasın kültür davranışları ve düşünceleri içine alır ve bu nedenle davranıştan ayrılması söz konusu olamaz. Stratejik kültür, davranışı çevreleyip ona anlam kazandırır. Realis-Kültürcü ayrımı ve kutuplaşmasını reddederken, realist araştırmacılara cevap olarak realist analizin ve politikanın "kültürleşmiş" kişiler tarafından oluşturulduğunu dile getirir. İnsan bir "kültürel ajan" olduğundan ötürü, onun davranışlarını açıklamada stratejik kültürden öte bir terim bulunmamaktadır (Gray, 1981: 49-50).

John S. Duffield kültürün bir milletin davranışlarını dört şekilde etkilediğini söyler: ulusun temel hedeflerinin belirlenmesi, grup menfaatlerini ve gerçekleşmesi görece daha mümkün olan hareket çeşitlerinin geliştirilmesi, dış çevreyi şekillendirerek problemlerin nasıl görüldüğünü belirlemesi ve birbirine yakın olan opsiyonların analiz edilerek bunlardan hangisinin seçilebileceğini etkilemesi (Duffield, 1999: 772).

Adrian Lewis kültür ve genetiğin davranış parametrelerini etkileme konusundaki rolünden bahsederken; (Lewis, 2007: 15) Kerry Longhurst stratejik kültürdeki değişimlere odaklanır ve şu çıkarımı yapar: değişim yalnızca olası değil gereklidir ancak stratejik kültürdeki çoğu değişim "ince ayar" minvalindedir (Longhurst, 2005: 17).

Tuncay Kardeş'a göre uluslararası arenada devlet davranışlarının nedenleri kültürel ve fikirsal alanda aranmalıdır çünkü bu kültürler, devletlerin savaşa yönelik şekillendirdiği betimleme ve metaforları oluşturan etmenlerdir. Ayrıca stratejik kültüre göre tehlikeleri şiddetle ortadan kaldırmak yerine onları idare etmek daha yararlı olabilir çünkü savaş ve çatışmaların "önlenebilir" olduğu fikri, hasımın devamlı "kötü" şekilde algılanmadığının bir işaretidir (Kardeş, 2007:140-141).

Alastair Johnston stratejik çevrenin belirsizliğinin indirgenmesinde stratejik kültürün bir rolü olduğunu ancak belirsizliğin azaltılması için gerekli olan bilgiyi güncelden değil, derin tarihsel bulgulardan aldığını söyler (Johnston, 1995: 46).

Lantis stratejik kültürün çalışılırken bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tam olarak ele alınmadığından dolayı metodolojik problemlerin ortaya çıkmaması adına dikkatli olunması gerektiğini belirtmiş ve stratejik kültürün değişkenlik gösterebileceği durumlara ilişkin olarak üç neden sunmuştur: radikal değişimleri gerektirecek savaş gibi tavmatik olaylar, dış siyasette söz sahibi olan elitlerin tutumu ve stratejik fikirlerin çatışması durumunda dış politika davranışının, gelenekselin dışına çıkması (Lantis, 2006: 7-28).

3. DOĞU AKDENİZ JEOPOLİTİĞİ VE ENERJİ MESELESİ

İnsanlık var olduğu günden bu yana zaman içerisinde dünya üzerinde bulunan coğrafyaların önemi artmış, artırılmış veya azalmış, azaltılmıştır. İnsanlar ve onları bütünler haline getiren devletler ya da yapılar, var oldukları dönemin şartlarında neye daha çok ihtiyaç duyuyorlarsa onun adına mücadele etmişler ve bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek ya da onlara ikame olabilecek deniz, kara ve hava üzerindeki alanlarda söz sahibi olmak istemişlerdir. Bazı alanlar yıllar içinde önem kazanmış, bazılarının gizemi henüz çözülememiş veya onlara erişilememiş, bazıları ise modern tarihin başlangıcından günümüze dek kendine has yapısının etkisini sürdürmüştür. Akdeniz jeopolitiği Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Güney/Doğu Avrupa kıtalarının her birinden kıyıdaş ülkeye sahip olduğundan birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır, yapmaktadır. Bu bağlamda böyle bir coğrafya ele alınırken onun içinde barındırdığı tarihsel kodları göz ardı etmek, yanlış veya eksik analizlere sebep olabilecektir.

Levant Havzası (Verimli Hilal) (İsrail, Suriye, Türkiye, İran, Lübnan ve Irak hudutlarında kalan Basra Körfezi'nin kuzeyi, Güneydoğu Torosların güney kesimi ve Zağros Dağları'nın batı kısmında yer alan verimli topraklara sahip hilal biçimindeki alan (Pipes, 1990: 15)) olarak da bilinen Doğu Akdeniz bölgesi, dünya hidrokarbon yataklarının hatırı sayılır bir bölümüne ev sahipliği yaptığından enerji açısından kritik öneme sahiptir. 1902'de *"The Persian Gulf and International Relations"* makalesinde "Orta Doğu" terimini kullanarak (Koppes, 1976: 95-98), günümüz literatürüne kazandıran kişi olan Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan Deniz Egemenliği Teorisi'nde bu arenanın jeostratejik önemine vurgu yapmıştır. Zira bu alan farklı kıtalardaki devletlerin taşımacılık yollarının üzerinde bulunmakla beraber, kritik önemdeki dar su yollarına da kapı açmaktadır. (Cebelitarık Boğazı, Süveyş Kanalı) Yer altı kaynakları bakımından zengin, kritik su yolları üzerinde yer alan, Kıbrıs adası gibi üs niteliğinde bir kara parçasını barındıran bu jeopolitikte aynı zamanda yıllarca savaşmış Doğu-Batı kültürünün yansımaları, siyasal ve toplumsal olarak istikrarsız olan devletlerin kıyıdaşlığının sorunları ve Türkiye gibi köprü konumundaki bir devletin varlığı da göz önüne alındığında Doğu Akdeniz'in ne denli karmaşık bir deniz alanı olduğu görülebilir. Çünkü burası tarihin tozlu sayfalarının günümüze taşındığı ve bölge oyunlarında etkinliğini sert bir şekilde hissettirdiği şahsına münhasır coğrafyalardandır. Bu kadar fazla aktörün söz sahibi olduğu böyle bir coğrafyada diplomasinin kullanımının önemi de ortaya çıkmaktadır. Özellikle ABD'nin, Akdeniz'de Gunbot Diplomacy (Gambot Diplomasisi)

kapsamında donanmasını, herhangi bir olay veya durumda karşı tarafı caydırmak adına kullandığı bilinmektedir. Ayrıca diğer bölge devletlerinin Navigational Telex (NAVTEX) ilanları ve bu ilanlara verilen söylemsel tepkiler de birbirlerine cevap için kullandıkları bir yoldur. Ek olarak bölgede çıkar elde etmek isteyen tek aktörler devletler değildir; hidrokarbon rezervlerinin işletilmesi, çıkarılması, araştırılması süreçleri birer sektör meydana getirmiş ve sonuçta büyük petrol devlerinin ilgisini bu alana yöneltmiştir.

Genel kabule göre Doğu Akdeniz, Tunus'un Bon Burnu'yla İtalya'nın Sicilya Adası'nın batı ucunda yer alan Lilibeo Burnu arasında çizilmiş olan hattın doğusunda kalan bölgede yer almaktadır. Doğu Akdeniz'de yer alan ülkeler: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Libya, Tunus, Mısır, İsrail/Filistin, Lübnan, Suriye, Türkiye ve İtalya'yla beraber Doğu Akdeniz'e kıyısı olan devletler olarak sıralanır (Yıldız, 2008: 4). Bazı kaynaklar Yunanistan'ı bu sıralamaya dahil ederken bazıları ise kendisinin ana karası itibariyle Akdeniz'de olduğunu ancak 25° Doğu boylamında bulunan Doğu Akdeniz paylaşımı ve konularında söz sahibi olamayacağını savunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin 8 Nisan 2010 tarihli raporunda İsrail, Lübnan, Suriye ve Kıbrıs arasında kalan Levant Bölgesi'nde 3,45 trilyon metreküp doğalgaz ve 1,7 milyar varil büyüklüğünde petrol tahminleri yapılmıştır (Yaycı, 2020: 11-12). Aynı merkez tahminlerinde Herodot şeklinde adlandırılan güney ve güneydoğu Girit çevrelerinde 1,5 ve 2 trilyon metreküp doğalgazın olduğu; Nil Deltası'nda ~1,8 milyar varil petrol, 6 milyar varil sıvı doğalgaz ve 6,3 trilyon metreküp doğalgaz kaynağının bulunduğu; Kıbrıs etrafında da 400 milyar dolar değerinde 8 milyar varillik petrol rezervinin olduğu yer almaktadır. Bu sayılar ortalama olarak Avrupa'nın 30, Türkiye'nin ise 572 senelik doğalgaz ihtiyacını karşılamaya yeterlidir (Yaycı, 2020: 15).

2015'te Mısır tarafından İtalyan ENI şirketine verilen yetki ile yapılan keşiflerde 850 bcm (billion cubic meter) gazı kapsayan sahanın (Zohr) bulunmasıyla, İsrail'in 2001-2010 arasında yaptığı Leviathan ve Tamar keşifleri bölgenin derin gaz çalışmaları potansiyelini fark ettirmiştir. Kıbrıs çevresinde durumlar KKTC'nin TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı)'ya 2011'de verdiği parseller ve GKRY'nin 2007-2012-2016 senelerinde açtığı hidrokarbon arama ihaleleri ile başlamıştır. İlk büyük keşif 12 numaralı Afrodit parselinde 2011 yılında yapılmıştır (Yaycı, 2020: 107-108).

Avrasya ve Ortadoğu kara bölgelerinden Avrupa kara kıtasına doğru uzayan bir "santraç tahtasının" merkezinde kalan deniz alanı olarak Doğu Akdeniz, türlü siyasi

rejimlerin, büyük dinlerin, savaşların ve barışların, çeşitli kültürlerin ve bunların yanında altında var olan doğalgaz ve petrol yataklarının ev sahibidir. Ayrıca küresel ve bölgesel olarak kıyası olsun ya da olmasın ABD, İngiltere, Fransa, TOTAL, ENİ gibi aktörlerin faaliyet gösterdiği bu coğrafya doğal olarak küresel menfaatlerin bölge üzerine iz düşümü şeklinde de yorumlanabilmektedir (Keser ve Ak, 2020: 75).

Özet olarak bölgedeki enerji arayışlarıyla beraber tarihi ve güncel olaylara bakıldığında en genel itibarıyla şunlar sıralanabilir: Arap milliyetçisi ve eski Mısır Başbakanı Cemal Abdünnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirilmesiyle beraber meydana gelen Fransa, Birleşik Krallık, İsrail müdahalesi, Kıbrıs Adası'nda Rum faaliyetleri ve İngiltere'nin de burada garantör devlet olarak bulunması, Arap Baharı, İsrail ve Filistin toprak mücadeleleri, Libya'da yaşanan dahili çatışmalar ve yine başka ülkelerin buraya müdahil olması, Suriye İç Savaşı'nın kendisi ve etki alanı (yabancı devlet üslerinin ve filolarının bölgeye gelmesi), Rusya'nın Akdeniz ve Tarsus Limanı'ndaki varlığı (Bayar, 2021).

4. DOĞU AKDENİZ KIYIDAŞ DEVLETLERİNİN BİRBİRLERİYLE OLAN TARİHSEL ETKİLEŞİMLERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ FAALİYETLERİ

Bernard Lewis, Avrupa'nın yayılmasının Müslüman hakimiyetinin kaldırılması çabası olarak başladığını söylemektedir (Lewis, 2020: 8). Lewis'e göre İslam ve Avrupa ilişkilerinin tarihsel olarak Avrupa ve diğer bölgelerin ilişkilerinden daha farklı seyrettiği görülmektedir zira Hindistan ve Çin bir yer iken, İslamiyet bir dindir (Lewis, 2020: 15). Başka bir deyişle etnik şekilde tanımlanan ve belli coğrafyayla sınırlanan medeniyetlerin aksine İslam inancı hedefleri ve kendini tanımlama biçimi olarak evrenseldir. Hristiyanlık ise Avrupalı dini olarak anlaşılırmaktaydı, 7. yüzyıldan itibaren Müslümanların Akdeniz'e doğru yayılmasıyla bu iki din hem komşu hem de çoğu zaman düşman olmuşlardır (Lewis, 2020: 16). Müslümanlar üç kez Avrupa içlerine doğru gitmiş ve bir dönem İspanya, Fransa'nın bir bölümü, Güney İtalya ve Portekiz'i içine almıştır. Bu dönemleri Moğollar, Selçuklular ve Osmanlılar izlemiştir. Müslümanların Doğu Akdeniz'deki Hristiyan topraklarına saldırmasından Türklerin 1683 yılında Viyana'dan geri çekilmesine kadar geçen yaklaşık bin yıllık süreçte bu iki din medeniyeti birbirlerinin sürekli ve yakın tehdidi ile yaşamışlardır (Lewis, 2020: 17).

Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'da din değiştirenlerin çoğu Hristiyanlıktan döndüğünden, bu din değiştirme tehdidine karşılık Avrupalılarda İslamiyet'e, Türklere ve

Tatarlara karşı şiirlerde, tarihte, edebiyatta yer bulan ciddi korku duyguları bulunmaktaydı. Bu dönemde Avrupa, Müslümanlığın sınırlarıyla tanımlanan bir bölge olarak öne çıkmaktaydı ve bu durum bir Avrupalı duyarlılığı oluşturmaktaydı (Lewis, 2020: 18-19). Türklerin Avrupa'ya üçüncü ilerleyişinden önce başlayan ve Reconquista denilen Hristiyan dünyasının yeniden fetih hareketi ile İberya ve Rusya'da geri püskürtülen İslamiyet, Doğu Akdeniz'de Türklerin yükselen gücü karşısında etkisiz kalmıştı (Lewis, 2020: 26).

Avrupalılara göre Asya ve Afrika "öteki" kavramının tanımlarıydı. Aristoteles ve bazı Antikçağ filozofları Avrupa'yı hukuk düzeninin olduğu özgürlük diyarı olarak görürken onun komşularını kölelikle özdeşleştirmişlerdir. Bu görüş Avrupa Birliği'nin konseylerinde hala daha kendisine söylem zemini bulmaktadır (Lewis, 2020: 75). Rönesans zamanının ve Yunan bilimine olan alakanın yeniden gündeme gelmesiyle Avrupalılara geçmiş ve içinde buldukları dönemin olayları için yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu nedenle mücadele daha da eskiye ve geniş alana dayandırılarak özgür Avrupa'nın Asya tiranlığına ve barbarlığına karşı savaşı olarak yorumlanmış ve bu anlayış Avrupalıların Doğu Akdeniz'deki olaylara yönelik tutumlarını şekillendirmiştir (Lewis, 2020: 80).

Günümüz haberlerinde özellikle Doğu Akdeniz'in gündeme geldiği zaman diliminden bu yana genel olarak kıyıdaş ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerine yönelik şekillendiği görülmektedir. Haberlerin niteliğinin bu yönde olması beklenmedik bir durum değildir zira dış politika yapıcılarının aldıkları tutumlar enerji güvenliği, talebi, arzı; enerjinin yönetimi, ulaşımı ve çok yönlü getirisi etrafında oluşmaktadır. Dış politikada karar alma süreci çok boyutlu olarak işlemektedir. Öncelikle çoğunluğun seçme ve seçilme yoluyla iktidara geldiği dünyamızda yöneticilerin seçilmek veya tekrar seçilmek adına kısa vadeli kazanç getiren siyaset izlemeleri olağandır. İkinci olarak dış politikada alınan kararların devam ettirilebilmesi için kendi halklarının rızasını alarak bunu meşru bir temele oturtmaları başarı anlamında etkin rol oynamaktadır. Üçüncü olarak ise dış politika yapıcısının zihni boş (tabula rasa) değildir; kendisinin düşüncelerini şekillendiren, benliğini oluşturan ve karakterinde yer edinmiş olan tarihi ve kültürel kodlar bulunmaktadır. Bu kodları oluşturmada kişinin bulunduğu jeopolitik de oldukça önemlidir. Tüm bunlar göz önüne alındığında Doğu Akdeniz bölgesinde meydana gelen faaliyetlerin nedenlerinin yöneticilerden topluma kadar uzanan bir tarihsel perspektifin yansımaları olduğu söylenebilir.

Doğu Akdeniz coğrafyasının sahiplik ettiği tarihi serüven Osmanlı İmparatorluğu'nun donanmalarının zayıflayıp, Birleşik Krallık'ın Avrupa Kıtası'ndaki çatışmalardan sonra dünya ticaretinin lideri olarak ortaya çıkışına kadar götürülebilir. Süveyş Kanalı'nın açılma süreci, İngilizlerin 93 Harbi ile Kıbrıs'ın jeostratejik önemini kavraması, 1827 Navarin Muharebesi'nde Osmanlı donanmasının Ruslar, Fransızlar ve İngilizler tarafından yakılması ve bu yenilginin Yunanistan'ın kuruluşuyla sonuçlanması, 1882 işgaline kadar İngiltere'nin Mısır'da Osmanlı'ya karşı İsyancı Mehmed Ali Paşa'yı koruması, 19.yy Osmanlı toprak kayıpları, Fransa'nın Osmanlı'dan 1880 yılında Tunus'u alması, Rus donanmasının akıl hocası ve ilk zaman öğreticisi olan İngilizlerin, onları Akdeniz'e Cebelitarık'tan sokması ve Osmanlı'ya karşı kullanması gibi tarihin seyri içinde yer alan can alıcı olayların ve ittifakların izleri günümüzde de görülmektedir (Erbaş, 2019: 74-91). Örneğin 1396 senesinde meydana gelen Haçlı Seferleri'nde İngilizlerin Akdeniz'e gelmesi ve 1578'den itibaren Sokullu Mehmet Paşa döneminde Osmanlı-İspanyol düşmanlığından yararlanarak "Levant Company" i kurması onun bugün de Doğu Akdeniz'e ticari temelli bakmasını beraberinde getirmiştir. İngilizlerin iki önemli filosuna bakıldığında anavatan savunması için Kanal filosunu ve ticari menfaatler için Akdeniz filosunu kurduğu görülür (Erbaş, 2019: 95-114).

Daha yakın geçmişe gelindiğinde Filistin Sorunu, Lübnan-Suriye-Libya İç Savaşları, Arap-İsrail çatışmaları, Kıbrıs meselesi, düzensiz (yasa dışı) göç, denizlerdeki terör olayları gibi yaşanmışlıklar (Yaycı, 2019: 13) ve durumlar Doğu Akdeniz'i daha da kutuplaşan bir bölge haline getirmiş ve aktörlerin bilinçlerine yerleşen kültürel nitelikle "biz" ve "öteki" ya da "dost" ve "düşman" kodlarını derinleştirmiştir.

Devletlerin günümüz politikalarına baktığımızda özellikle Kıbrıs meselesi üzerinden taraflar oluşturularak hareket edildiği görülmektedir. Yunanistan-GKRY Doğu Akdeniz'de birlik içinde Türkiye'yi dışarıda bırakmaya yönelik faaliyet izlemektedir. Fransa ise onlara destek vermekle beraber Yunanistan ile sorunları AB meselesi haline getirerek tezlerini kültürel zemine oturtmak istemektedirler. Söylemlerine baktığımızda Türkiye'ye karşı "neo-osmanlıcılık" üzerinden revizyonist politika izlediğine dair, zihinlerinde Avrupa kapılarına dayanan Müslüman Osmanlı kodları var olan halklarına, siyasetlerinin meşruluğunu kanıtlama amacı gütmektedirler (Time Türk, 2021). Türkiye açısından ise güvenlik algılaması Kıbrıs Türklerinin haklarını korumak, Doğu Akdeniz'de kendi haklarını uluslararası boyutta dile getirmek, bölge ülkeleriyle "diyagonal"

kavramına dayanarak antlaşmalar yapmak ve caydırıcılık anlamında NAVTEX alanları ilan etmek şeklinde özetlenebilir.

GKRY'nin politikaları KKTC ile süregelen gerilimlerinde geçmişten bugüne adanın tek sahibi olduğuna dair düşünce ekseninde gelişmektedir. 2 Nisan 2004 tarihinde "Kıbrıs Cumhuriyeti" adına KKTC'yi de içine alacak şekilde MEB ilanında bulunmuştur. Bununla beraber ada çevresinde ruhsat sahaları için ihaleler açmış ve bu minvalde antlaşmalar imzalamıştır. Fransız TOTAL ve İtalyan ENİ şirketleriyle yaptığı antlaşmalara göre 7 numaralı parselde ENİ ve TOTAL'ın yarı yarıya pay alacağı; 2,3,8 ve 9 numaralı sahalarda yine TOTAL ve ENİ'nin çalışmalarını sürdürecekleri; Kore KOGAS'ın 2,3 ve 9 parsellerinde %20'lik hakkının olacağı belirtilmiştir. Ancak söz konusu 7. Parselin belli bir kısmı KKTC'nin TPAO'ya verdiği ruhsat alanları ile çakışmaktadır (Yaycı, 2019: 42).

İsrail ve Türkiye denklemine bakıldığında Gazze Operasyonları ve Mavi Marmara özelinde Filistin sorununun derinleştirdiği olumsuz ilişkiler iki ülkenin Doğu Akdeniz'de ortak faaliyet yürütmesinin önünde sürekli bir engel olarak bulunmaktadır. İsrail bölgede Yunanistan ve GKRY ile tatbikatlar gerçekleştirip, silah satış antlaşmaları yapmıştır. 2010'da bir ilk yaşanmış ve İsrail Başbakanı Yunanistan'ı ziyaret etmiştir (Yaycı, 2019: 117). Son günlerde iki devlet arası ilişkiler normalleştirmeye çalışılmakta; maslahatgüzar seviyesinde ilişkilerin başlatılması konuşulmaktadır. Dahası 10 yıl sonra ilk kez 7 Şubat 2021 tarihinde bir İsrail yolcu uçağı Türkiye'ye iniş yapmıştır. Ancak bu normalleşmelerin çevre güvenliği boyutunda ikili antlaşmaları beraberinde getirmesi için ne kadar yeterli olacağı konusu şüphe içermektedir.

Milenyumun başlarında Sevilla Üniversitesi'nden iki akademisyen Juan Luis Suarez de Vivero ve Juan Carlos Rodriguez Mateos tarafından Sevilla Haritası oluşturulmuş ve Akdeniz deniz yetki alanları gösterilmiştir ancak Türkiye bu haritanın haklarını ihlal ettiğini öne sürmüş, söz konusu çalışmayı reddetmiştir (Yaycı, 2019: 59). GKRY-Yunanistan-Ürdün, GKRY-Yunanistan-Lübnan, ve GKRY-Yunanistan-Filistin Üçlü Zirveleri de Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi oyun dışı bırakacak adımlardan sayılmaktadır. Medusa Tatbikatları kapsamında Yunanistan, GKRY, Fransa, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlar, Kıbrıs adasında F-35 kullanmışlardır halbuki Zurich ve Londra Antlaşmaları'na göre adada garantör devletler haricinde aktör bulunmaması gerekmektedir (Gürdeniz, 2020).

2012 Ocak ayında gündeme gelen ve 8 Ağustos 2013'te antlaşması imzalanan, Yunanistan, İsrail ve GKRY arasında elektrik hattı kurulmasını planlayan "Euroasia

Interconnector” adlı proje ve AB Enerji Koridoru biçiminde anılan Doğu Akdeniz gazını Yunanistan, İtalya ve Balkanlar üzerinden Avrupa’ya taşımayı öngören EAST MED projesi de bu ülkelerin iş birliklerine örnek olarak verilebilir (Yaycı, 2019: 54-55).

Öteki ifadesiyle, “çatışma” ve “düşman” zamanla ideolojilerden kimliklere ve somut olarak da kültürel bağlamda medeniyetler alanına geçiş yapmıştır (Keser, Ak, 2020: 149). Tüm bu ilişkiler içerisinde zaman zaman yakınlaşma veya yumuşama söylemleri gündeme gelse de uzun vadeli ve ekolojik temelli çalışmaların, bütünsel bir yaklaşımla ele alınması ve bunun sürdürülebilir olması zor ve uzun bir süreç gerektirecektir, belki de bu ilişkiler küresel ısınmaya bağlı olarak geri dönülemez yola girildikten sonra daha da kötüleşecek ve içinden çıkılmaz bir hal alacaktır.

5. KÜRESEL ISINMA VE MARE NOSTRUM

Yaşadığımız evrenin farklı bir jeolojik düzleme girdiği farklı bilim adamlarınca dillendirilmektedir. Doğa döngüsünün kendiliğinden değil, insan eliyle dönüştürüldüğü durumu anlatan kavram olan “antroposen”, ilerde bunun getireceği yıkıcı ve geri dönüşü olmayan etkileri anlamak açısından önemli görülmektedir. Şehir ve doğa ayrımının silikleştiği ve insan merkezli bir dünya sisteminin getirdiği eksikliklerin konuşulması Doğu Akdeniz’de de güvenlik çıkmazından, beka çıkmazına ya da beka ikilemine (Evrensel ve çevresel değişim sürecinin, doğa ve insan temelli unsurların sebep olduğu çevre, güvenlik ve kalkınma bağlantılarını ele alan bir terim biçiminde öneren ilk kişi Prof.Hans Günter Brauch olmuştur. Bknz: İşeri, 2020) geçişin vurgulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Demirer, 2019). Birleşmiş Milletler’in (BM) sürdürülebilir kalkınma amaçlarında ve Paris İklim Konferansı’nda ortaya konan sonuçlar çevre güvenliği konusunun devletlerin ajandalarının üst sıralarına dahil olmasının mecburiyetini kanıtlamaktadır. Avrupa Birliği “Yeşil Anlaşma (Green Deal)” ile 2050 yılında karbon nötr bölge olma amacındadır ancak onun bu hedefi, enerji ithal ettiği Akdeniz ülkelerinde ekonomik kayıplara ve siyasi istikrarsızlıklara neden olabilecektir. Bu nedenle AB’nin ve diğer tüm ülkelerin sadece kıta veya yakın çevre bazlı değil bütüncül düşünmesi gerekmektedir. Zira iklim değişikliği tüm insanlığı ilgilendiren bir problemdir ve çözüm projelerinde bir bölgenin bile dışarıda bırakılması ciddi sorunlara yol açabilir. Ek olarak Yeşil Anlaşma açıklanmış olsa dahi küresel ısınmayla mücadelede Paris hedeflerinin gerisinde kalınmaktadır. İstatistiklerde karbon emisyonlarında azalış görünse de bunun sadece Covid-19 salgını nedeniyle meydana geldiği öngörülmüştür (İşeri, 2020).

Doğu Akdeniz havzasında yer alan ülkelere bakıldığında yenilenebilir enerji yönünde adım atabilen, bunlara kaynak ayırabilen devlet sayısı çok azdır. Bu bağlamda söz konusu devletlerin eski usül uygulamaları onların bulunduğu coğrafyada küresel ısınma hızını artırmakta, kaçınılmaz sonu hızlandırmaktadır. Bilhassa susuzluk sorununa bakıldığında Akdeniz'in dünya ortalamasından %20 daha fazla ısınması ve fosil enerjiye bağımlı Kıbrıs Adası'nın varlığı bölgeyi daha riskli hale getirmektedir ancak hala daha Kıbrıs'ın altındaki enerji kaynaklarına ulaşım konusu daha ilgi çekici görünmektedir (Pietrapertose, Filomena, Khokhlov, Salvia ve Cosmi, 2018: 3041-3050). Böyle bir alanda birlik içinde hareket edilerek iklim değişikliği sürecinde süreklilik sağlanmalı, doğalgaz ve petrol için yapılan görüşmeler artan sıcaklık ve buharlaşan Akdeniz için de yapılmalıdır.

2010 ve 2025 seneleri arasında Doğu ve Güney Akdeniz devletlerinde su kaynaklarının yetersiz kalacağı öngörülmektedir. Bu raporun içinde Engelman ve Le Roy tarafından yapılan bir analizin sonuçları da ele alınmıştır. Buna göre: Düzenli olarak su sıkıntısı çekecek 15 ülkeden biri Lübnan; kronik su problemi (chronic water stress) (bir yılda kişi başına düşen yenilenebilir su miktarının 500-1000 metreküp olduğu durum) yaşayacak 9 ülkeden üçü Suriye, Fas ve Mısır; 2025 yılından önce su kıtlığı ile karşı karşıya gelecek 22 ülkeden üçü ise Libya, Cezayir ve Tunus olacaktır. Farklı araştırmalar yapılan tahminlerin var olan yer altı sularından daha az düşünüldüğü ve bu nedenle bahsedilen yılların yaşanacak değişim açısından erken tarihler olduğunu söylese de sonuç aynıdır (Yıldız, 2003: 113-114). İklim değişikliği senaryolarına göre bu bölgede düzensiz yağışların artacağı, artan sıcaklık nedeniyle buharlaşma oranının hızlanacağı ve havzaya komşu olan ülkelerin kıyı bölgelerinde kuraklıklar görüleceği belirtilmektedir. Görüldüğü üzere Doğu Akdeniz'de şuan olan politikalar genel olarak geçmişe ve şimdiye yönelik tehditler gelecek eksenlidir.

6. SONUÇ

İçinde bulunulan dünyada çoğu şey büyük bir hızla devam ederken ilk bakışta her şeyin çok farklı olduğu izlenimini yaratmaktadır ancak tarihin izleri bu değişim ve dönüşümlerin her yerindedir. Yine de bu değişimlerle eş zamanlı hareket edebilmek için Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi disiplinleri kavramlara farklı bakış açıları getirmeye çalışmaktadırlar. Örneğin güvenlik çalışmaları alanının genişlemesi ve devleti merkez alan düşünceler haricinde çevre, insan, kültür, toplum, ekonomi gibi kavramların ve

bunlara yönelik güvenlik algılamalarının ortaya çıkmasıyla yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamış ya da eskiden Realizm anlayışının baskısı altında pek de önemsenmemiş kuramlar kendini tekrar göstermeye başlamıştır. Kültür bu tekrar sahneye çıkan kavramlardan biridir. Medeniyet var olduğundan bu yana kültür kavramı insanlığın hayatındadır ve onun düşüncelerini, benliğini, davranışlarını kısaca onun kim olduğunu ve dış dünyayı nasıl gördüğünü belirlemektedir. Bu belirleme etkiler yalnızca bireysel düzeyde değil toplum, ülke, bölge ve bölgeler arasında da hissedilmektedir. Dış politika yapıcıları doğdukları coğrafyayla büyüüp, mensubu oldukları gelenek ve kurallarla yetişirler, tüm bu sürecin sonunda ortaya kültür denilen toplu bir dünya görüşü çıkar ve bu dünya görüşü, dış politikada söz sahibi olan bireyin kodlarında yer edinir.

Günümüz karar alıcılarının uygulamalarında her durumun rasyonel akıl yoluyla açıklanamayacağı görülmüştür bu nedenle stratejik kültür kavramı bu rasyonel akıl kavramını yok saymadan, sadece onunla yapılacak analizlerin hatalı veya eksik olacağını savunmaktadır. Stratejik kültür yaklaşımına göre rasyonel birey “kültürleşmiş insan”dır ve bu kültür zaman içinde değişime uğrasa bile çok büyük bir tarihi travmatik olay olmadığı müddetçe yalnızca küçük veya kısa süreli değişimlere uğrayacaktır. Bu kavramda devletlerin salt “reel politik” kavramına dayanan davranışlarına değil kültürel ve algısal tutumların önem arz ettiği “moral politik” davranışlarına da vurgu yapılmaktadır.

Makalede stratejik kültür kavramına Doğu Akdeniz üzerinden bakılmış ve buradaki ülkelerin davranışları ve politikaları incelenmiştir. Elde edilen bulgularda bölgenin geçmişinde yaşanan tarihi olayların bugünün taraflarını belirlediği gözlemlenmiştir. Örneğin çok daha eski tarihsel yaşanmışlıklarla beraber Kıbrıs Meselesi’nden bu yana GKRY-KKTC-Türkiye denklemi; Ege sorunları, yakın dönem işgal ve savaşları konusunda Yunanistan-Türkiye çıkmazı; AB’nin Akdeniz politikalarında söylemde bütüncül ve sürdürülebilir politikaları öne çıkarırken pratikte proaktif, çıkar gözetken ve kendini “öteki”nden ayıran bir tutum sergilemesi; Gazze ve Filistin olaylarından dolayı gergin olan Türkiye-İsrail ilişkisi; Libya ve Suriye iç savaşları; bölgedeki istikrarsızlıklar ve ekonomik açıdan iyi durumda olmayan kıyı ülkeleri; Doğu ve Batı medeniyetlerinin bir arada varlığı gibi etmenler Doğu Akdeniz’deki enerji yarışında tarafların belli olmasında rol oynamıştır.

Devletlerin bu alanda enerji odaklı düşünmesi normaldir zira ortada henüz çoğu çıkarılmamış hidrokarbon yatakları ve doğal kaynaklar varken enerji ithal eden bir

Avrupa Kıtası da vardır. Buradaki tüm kıyıdaş ülkeler ve etki anlamında kıyıdaş olmayan Rusya, İngiltere ve ABD de dahil olmak üzere geçmişlerinde yaşadıkları pratikleri dış politikalarına dökmüşlerdir. Tarihsel olarak bakıldığında insanlığın hafızasında askeri güvenlik meseleleri, savaşlar, çatışmalar ve mücadeleler vardır ve bu mücadeleler çoğunlukla toprak, enerji, hegemonya yarışı için olmuşlardır. Öte yandan insanlık bazı bölgeler hariç topyekün halde henüz gerçek iklim değişikliği, susuzluk ve açlıkla savaşmak zorunda kalmamıştır. Bu nedenle ki Doğu Akdeniz kıyıdaş devletleri enerji haklarından vazgeçip denizi korumak adına bütüncül ve devamlı bir siyaset izleyememektedir zira hem dış politika yapımcılarının kodlarında hem de meşruluğunu dayandırması gereken halkının zihninde küresel ve geri dönülemez bir çevresel felaketin izleri yoktur. Politikasının destek görmesini isteyen idari aktör halkının kültürel kodlarını analiz eder ve politikasının karşısında yer alan kişi, devlet veya devletleri düşmanlaştırır. Doğu Akdeniz özelinde Avrupalı devletlerin diğerlerine karşı geçmişten gelen korku ve endişeleri taşıyan vatandaşlarının algılarını kullanarak siyaset ürettikleri görülmektedir. Özellikle Doğu medeniyetlerinin baskın olmasından ötürü bir “öteki” yaratılmazsa kendi kültürlerinin yok olacağı düşüncesi, İslam ve Hristiyanlık gibi kültürü derinden etkileyen dinlerin varlığı ve büyük tarihsel olayların yaşanmışlığı (fetih, haçlı seferleri, Malazgirt vb.), ilişkileri tarih tarafından ipotek altına aldırılmaktadır. Sadece Avrupalı devletler için değil aynı durum Doğu Akdeniz havzasında yer alan tüm devletler için geçerlidir. Türkiye Kıbrıslı Türkler üzerinden güvenlik algısını oluştururken; Arap devletleri geçmiş veya hala var olan siyasal istikrarsızlıkları; İsrail, politikalarında diğer devletlerin Filistin meselesine bakış açılarına göre de tavır almaktadır. Libya gibi darbe görülen şok olayı yaşanan bölgelerde ise çoğunlukla çıkar ilişkisi veya dönem hükümetlerinin iç politikayla uyumlu olarak takındıkları tavır üzerinden siyaset yürümektedir. Güvenlik konusunda ortaya konacak ilkelerin devletlerin tarihi ve kültürünün de göz önüne alınarak oluşturulması gerektiği ancak politik liberalleşme olmadan da Orta Doğu gibi bir bölgeye komşu olan alanda barış ve bütüncül siyaset yapılamayacağı düşünceleri mevcuttur. İlerleyen dönemlerde politika yapımcıların ve devlet elitlerinin enerji arz-talebi üzerinden ekonomik kalkınma ve ihtiyaçlarını sürdürülebilir çevre koruma siyasalarıyla birleştirmeleri hem kendi toplumları hem de diğer dünya toplumları açısından faydalı olacaktır. Bu nedenle Doğu Akdeniz Bölgesi’nde ikili veya çoklu çözüm adı verilebilecek ulusal çıkar, bölgesel entegrasyon, deniz güvenliği ve küresel-bölgesel çevre güvenliği esaslı kalkınma programlarının oluşturulması gerekmektedir.

İklim değişikliğine dayalı Akdeniz'in buharlaşma oranına ve susuzluk verilerine bakıldığında Doğu-Güney Akdeniz ve Kuzey Afrika jeopolitiğinde yer alan devletlerin ciddi sorunlarla karşılaşacağı görülmektedir. Bu durum hali hazırda refah seviyesi çok da yüksek olmayan bu yerlerde politik ve toplumsal istikrarsızlığı artırabilir, bununla beraber enerjinin ihraç-ithal güzergahı ekseninde Avrupa'nın enerji ihtiyacı yeterince sağlanamayabilir. Avrupa Birliği karbon nötr olma, karbondioksit salınımını azaltma, yenilenebilir enerji yatırımlarına destek verme yoluna giderek bağımlılığını azaltmaya çalışsa da güneyinde bulunan ülkelerin güvenliği, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika devletlerinden gelecek göç dalgası ve artan gerilimden etkilenecektir. Dolayısıyla bu coğrafyada entegre ve sürdürülebilir politika üretmek şarttır ayrıca bu politikaların toplumsal tabana yayılması konusunda çaba gösterilmeli ve halklar geleceğe dair değişikliklerin yaratacağı tehditler bağlamında bilgilendirilmelidir.

Sonuç olarak bölgede izlenen mevcut siyasetin çoğunlukla geçmişin gölgesinde ve şimdiki zamanın çıkarları içerisinde ilerlediğini ancak bölgenin tehditlerinin geleceğe yönelik olduğu söylenebilir. Kısa vadede bölgedeki devletlerin uzun süreli katkı sağlayacak politikalar yerine görece alışık oldukları enerji merkezli güvenlik algısına göre hareket edecekleri tahmin edilmektedir ancak unutulmamalıdır ki insandan daha mühim bir aktör varsa o da insanın üzerinde yaşadığı çevredir ve çevre güvenliğinde tehdit altında olan insanlığın kendisidir.

KAYNAKÇA

- Bayar, A. (2021). *Çıkmaz Sokak: Doğu Akdeniz*. Şubat 1, 2021 tarihinde <https://www.defenceturk.net/cikmaz-sokak-dogu-akdeniz> adresinden alındı.
- Bbagy, L.M.J. (1994). "The Use and Abuse of Thucydides in International Relations", *International Organization*, 48, 131-153.
- Birdiqli, F. ve Başurgan, A. (2017). "Güvenlik Politikalarının Konstrüktivist Bir Unsuru Olarak Güvenlik Kültürü ve Türkiye Örneği", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 59.
- Booth, K. (1979). *Strategy and Ethnocentrism*, Holmes & Meier, New York, s. 9-10.
- Bozeman, A.B (1960). *Politics and Culture in International History*, Princeton: Princeton University Press.
- Demirer, G. (2019). 16. *İstanbul Binali: Yedinci Kita ve Antroposen*. Ocak 10, 2021 tarihinde <https://www.iklimhaber.org/16-istanbul-bienali-yedinci-kita-ve-antroposen/> adresinden alındı.
- Duffield, J.S. (1999). "Political Culture and State Behaviour: Why Germany Confounds Neorealism", *International Organization*, 53, 772.
- Eco, U. (2012). *Yengeç Adımlarıyla*, 1. Baskı, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.
- Erbaş, F. (2019). 19. *Yüzyılda Donanmalar Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi* 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gray, C.S. (1981). "Strategic Culture as Context; the First Generation of Theory Strikes Back", *Review of International Studies*, 6, 49-50.
- Gray, C.S. (1971). "What Rand Hath Wrought", *Foreign Policy*, 4, 126.
- Gürdeniz, C. (2020). *Medusa Tatbikatı'nın Türkiye'ye Gönderdiği Mesaj Nedir?*. Ocak 13, 2021 tarihinde <https://doguakdenizpolitik.com/medusa-tatbikatinin-turkiyeye-gonderdigi-mesaj-nedir/> adresinden alındı.
- İşeri, E. (2020). *Doğu Akdeniz'de Güvenlik İkileminden İnsan Merkezli Beka İkilemine: Çevresel Güvenlik Yaklaşımı*. Ocak 25, 2021 tarihinde <https://tr.boell.org/tr/2020/11/30/dogu-akdenizde-guvenlik-ikileminden-insan-merkezli-beka-ikilemine-cevresel-guvenlik> adresinden alındı.
- Johnson, J.L. (2008). *Strategic Culture: Toward a Standard Methodological Approach*, Washington DC: National Enstitute Press.
- Johnson, J. (2006). "Strategic Culture: Refining the Theoretical Construct", *USA: Advanced Systems and Concepts Office*, 9.
- Johnston, A.I. (1995). "Thinking About Strategic Culture," *International Security*, 19, 46.
- Kardaş, T. "Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?", Derleyen: Dağı, Z. (2007). *Uluslararası Politikayı Anlamak*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Keser, U. ve Ak, G. (2020). *Tarih, Hukuk, Politika ve Aktörler: Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta Strateji ve Güvenlik*, 1. Baskı, İstanbul: Hiper Yayın.
- Khokhlov, Valeriy, Salvia, Monica, and Cosmi, Carmelina, (2018). "Climate change adaptation policies and plans: A survey in 11 South East European countries," *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 3041-3050.
- Koppes, C.R. (1976). "Captain Mahan, General Gordon, and the Origins of the Term 'Middle East'", *Middle Eastern Studies*, 12, 95-98.

- Körpe, Ö. (2012). "Stratejik Kültür ve Güncel Kuramsal Tartışmalar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 24, 147.
- Lantis, J.S. (2006). *Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism*, Washington DC: National Institute Press.
- Lewis, A. (2007). *The American Way of War: The History of U.S. Military Force from World War II to Operation Iraqi Freedom*, NY: Routledge Taylor & Francis Group, 15.
- Lewis, B. (2020). *Çatışan Kültürler: Keşifler Çağında Hristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler*, 1. Baskı, İstanbul: Profil Kitap.
- Longhurst, K. (2005). *Germany and the Use of Force: The Evolution of Germany Security Policy 1990-2003 (Issues in German Politics)*, Manchester: Manchester University Press.
- Longhurst, K. (1989). *The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece*, Oxford: Oxford University Press.
- Pipes, D. (1990). *Greater Syria: The History of an Ambition*, Londra: Oxford University Press.
- Poore, S. (2003). "What is Context? A reply to the Gray-Johnston Debate on Strategic Culture", *Review of International Studies*, 29, 279-284.
- Synder, J.L. (1977). "The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations", *Rand Corporation*, 8.
- Synder, J.L. (1984). *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*, NY: Cornell University Press.
- Şahin, G. ve Oğultürk, M.C. (2020). *Stratejik Düşünce ve Güvenlik*, 1. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Time Türk (2019). *Yunan Bakan'dan Erdoğan'a Neo-Osmanlılık Suçlaması*. Ocak 20, 2021 tarihinde <https://www.timeturk.com/yunan-bakan-dan-erdogan-a-neo-osmanlicilik-suclamasi/haber-1321784> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu, *Kültür, Güvenlik*. Ocak 25, 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Yaycı, C. (2019). *Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur, Doğu Akdeniz'de Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya'nın Rolü*, 4. Baskı, İstanbul: ASAM Yayınları.
- Yaycı, C. (2019). *Sorular ve Cevaplar ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Kavramı*, 5. Baskı, İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü.
- Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz'de Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Yıldız, D. (2003). *Akdeniz Havzası'nda Su Sorunları ve Türkiye*, Ankara: TMMOB.
- Zaman, R.U. (2009). "Strategic Culture: A Cultural Understanding of War", *Comparative Strategy*, 28, 69.